

A pesti egyetem egykori volt híres tanárának és al-
elnökének: dr. Csász Mártonnak, — kinek
érdemdús neve s felejthetetlen emlékezete kivált a gyógy-
tudományok magyarhoni művelői előtt maiglan állandó
tisztetet tárgya, — röviden vázolt élettörténetét e lapokban
már vették régebbi olvasóink; még pedig illetékes orvosi
szakférfiú, a kolozsvári egyetem fiatal magántanára dr.
Ákoncz Károly tollából.

Akkor, midőn az életrajzi vázlatot közreadtuk, még
nem jutottunk Csász arczképének birtokába; s így —
mivel közpályájának kivánt bemutatását elhalasztani nem
akartuk, — az életleirást arczkép nélkül kellett közread-
nunk. Közelebbről kellemes meglepetés gyanánt kaptuk
meg egy igen szép kivitelű, nagyobb alakú képét az egy-
kori, ünnepelt magyar-örmény orvostanárnak, — a mely-

nek alapján siettünk elkészíttetni az e sorok fölött látható, ugyan kisebb alakú, de nem kevésbé sikerült arczképét.

Az eredeti példány, Csáusz aláírásával ellátva, dr. Mártonfi Lajos tanár szivessége folytán került szerkesztőségünkhöz, s az annak alapján, a bécsi Angerer-czég hírneves műintézetében elkészített illusztrácziónk — úgy hiszszük — e valódi nagy tudósnek nemes vonásait s fenkölt szellemét művészileg kifejezett természetűséggel adja vissza.

Képszöveg gyanánt álljon itt ezúttal az alábbi bő kivonat, dr. Lenhossék Józsefnek, (mint tanszéki utódjának) Csáusz elhunytja után négy évvel a pesti egyetem egyik dísztermében tartott gyönyörű emlékbeszédéből; melyben elődjét mint embert, mint gyakorló orvost, mint egyetemi tanárt, mint tudóst, mint hazafit — és mint igaz keresztényt méltatja:

* * *

Dr. Csáusz Márton, — kinek örmény származású elődei a mult század közepén Erdélyből Magyarországra települtek, — 1796-dik évben, augusztus nyolcadikán született Felső-Bányán, Szathmár-vármegyében. Édes atyja Csáusz Kristóf ottani kereskedő, minden szorgalma és becsületessége mellett, szegény maradt. Édes anyja, született Isaák Sára, szintén örmény eredetű volt. Csáusz a két elemi, a hat gymnasiumi osztályt és a két bölcsészeti évet Nagyváradon végezte. Orvosi pályáját az 1815⁵/₆-ik iskolai évben ezen kir. egyetemenél kezdette, és az egész öt évi tanfolyam alatt mindig a legjelesebbeknek egyike, különösen a leiró boncztanból tizenkét iskolatársa közt, a még akkor létezett számbeli osztályozás szerint, harmadik jeles volt.

Nem levén atyjának vagyona, — kénytelen volt mások tanítása, részint rokonaitól nyert segélyezés által magát fentartani. Atyjának 1827-ben történt halálozása után pedig, anyját kiskorú öcscsével együtt magához vette, és azokról gondoskodott. Tevé azt a legnagyobb készséggel és örömmel, mert szeretete édes anyja iránt, úgy szólván példanélküli volt.

Sokan közülünk, tisztelt hallgatók! még vissza fog-nak emlékezni azon nemes arczú, magas termetű, való-dilag áhítatos, szilárd jellemű, szigorú erényű, büszke magatartású, mindig magyar ruhában, különösen csinos magyar főkötőben járt, csak magyar nyelven szóló asz-szonyra, — kinek igen határozott mondásai és feleletei, többnyire magyar hazánk iránti forró honleányi szerete-tének mindannyi bizonyosságául szolgáltak; kit rendesen minden nap látni lehetett gyalog a Ferencz-rendűek temp-lomába menni a szentmise hallgatására, — és ki iránt fia Márton 1852-ben, márczius huszonharmadikán hetven-hetedik évében bekövetkezett haláláig nemcsak a legna-gyobb gyermeki engedelmességgel és alázatossággal vi-seltetett, hanem minden legkisebb kívánságát, bár minő áldozatba került is, teljesíteni iparkodott.

Édes anyja iránt viseltető ebbeli nagy fiúi szeretete-s tiszteleténél fogva történt, hogy habár a házasság iránti nézetét, huszonnegyedik évében irt felavatási értekezéséhez csatolt tizenegyedik számú tétele világosan kitünteti, — mely így hangzik: „Matrimonium ad mo-rum integritatem conservandum et ad debitam prolium educationem inevitabiliter necessarium; semper inter per-sonas congruentis aetatis, ac ex vera propensione con-cludendum,“¹⁾ — mind végig nőtlen maradt.

Jelesen letett szigorlatai után, 1820-ban május ha-todikán az akkori időben szükségelt felavatási értekezést „De intestino sanguinis motu, ut praecipuo circulationis adminiculo“²⁾ bocsátotta közre.

Ezen rövid szép latinságú értekezésben az e tárgyra vonatkozó irodalomnak igen lelkiismeretes felhasználásá-val, éles elmével törekszik bebizonyítani, hogy sem a szív szivó és nyomó, sem pedig az edények összehuzó-dási tulajdonságai nem elegendők a vérkeringés megma-

¹⁾ A házasság, mely összeillő korú és egymás iránt igazi haj-lamot tanusító személyek közt kötendő, a tiszta erkölcsök ép-ségben tartása és a gyermekek kellő nevelése végett elkerülhetet-lenül szükséges.

²⁾ A vér titkos mozgásáról, mint a keringés különös alap-járól.

gyarázására, hanem, hogy ez inkább a vérben létező, különösen Wilson és Treviranus által felismert „sajátlagos“ mozgás erejében keresendő.

Ugyanezen napon az orvostudori fokra emeltetett, a nagyhirű hittudor Tumpacher József rector-sága alatt.

Felavatása után mint gyakorló-orvos kezdette működését Pest városában.

És valóban, mint olyan, ritka tünetény vala; nem, mosolygó, rendkívüli bizodalmat gerjesztő arca, édes anyjához hasonló büszke magatartása, férfias fellépte, imponáló lelki nyugalma, kiváló csinossággal párosult egyszerű öltözete, továbbá fáradhatatlan szorgalma, a betegségeknek szerencsés rögtöni felismerése és igen finom tapintata, melynél fogva mindig gyorsan tájékozván magát zavarba soha nem jött, és ezek folytán igen szerencsésen véghezvitt gyógyításai, a gazdagok úgy mint a szegények iránt vallás különbség nélkül mutatott szolgálatkészsége, a mellett ritka önzéstelensége: — rövid idő alatt annyira megszerzék számára Buda-Pest lakosainak bizodalját, hogy az ikerváros legkeresettebb orvosai egyike lőn.

Szélesb körű megösmertetését öregbitette a cholera-járvány első kitörése, mely időben, nyolczvannál több beteget volt kénytelen naponként meglátogatni.

Alig van ház, de mi több, alig jelentékenyebb család Buda-Pesten, hol mint gyakorló-orvos meg nem fordult volna.

Ezen nagy hire nem szoritkozott csak e testvérvárosra, hanem kiterjedt széles magyar hazánkra, sőt ezen túl is; úgy, hogy számtalan szenvedő, messziről csak azért utazott ide, hogy magát általa gyógyíttassa.

Mint gyakorló-orvos, azon kevés szerencsések közé tartozott, kiről a sokszor igazságtalan közönség soha rosszat nem mondott, és a kinek fényes előmenetelét a gyakorlat tövises terén fáradozó többi orvostársai, soha nem irigyelték.

Ezen ritka kivételt csak is józan eljárásának köszönheté; mert távol volt mindattól, a mi az orvosi nyegleségnek csak színét is viselte volna.

Azon nagy tiszteletnek, melyben ezen férfiú élethosszáig a gyakorlati téren ügyfelei részéről részesült, — oka különösen az volt, hogy a betegágy melletti tanácskozások alkalmával, — bár mindenkor határozottan ki-mondotta orvosi véleményét, — más véleménynyel lévő orvostársainak nézeteit méltányolta, azon nemes indoknál fogva, hogy minden orvos véleménye épen oly belső jó-akaró meggyőződésének eredménye, mint saját magáé; továbbá, hogy saját szavaival éljek: „A működés a gyakorlat terén a tudomány minden haladása daczára, még igen távol van attól, hogy dönthetetlen biztonsággal bírna.“

Csásusz meggyőződése volt, hogy minden oklevéllel ellátott orvos vétkezik, ki a gyakorlat terén nem működik, bárminő állásban és viszonyokban legyen is; mert — úgy mondá nekem — miért áldozta fel életének leg-szebb idejét ezen szent tudománynak, ha azt a szenvedő emberiség javára nem alkalmazza? és bár minő legyen valamely orvosnak elméleti műveltsége, az nem csak fel nem menti, hanem még inkább arra kötelezi; mert minél nagyobb egy vagy más orvosi elméleti tudományban való jártassága, annál alaposabb lesz eljárása a gyakorlat terén is.

Ezen nézete folytán még utolsó éveiben is, roskadt egészsége daczára, folytatta orvosi gyakorlatát, míg végre, az éjjeli beteglátogatásokat félbeszakítani, mindinkább csak régi barátjai és azok családjai gyógyítására szoritkozni kénytelenült; az orvosi tanácskozásokban azonban, még rövid idővel halála előtt is részt vett.

A magy. kir. egyetemnél működését 1824-ben aprilis negyedikén kezdette, mikor a hazai irodalmunk közül nagyérdemű Bugát Pál után orvoskari jegyzőnek választatott.

A kiérdemlett bizodalom fényes, méltó bizonyoságául szolgált, hogy hat évi jegyzősége után, az 183°/₁-dik iskolai évre az orvosikar dékánjává választatott, s e méltóságban közakarattal az, a három következő évben is megőrösítettett.

Az 183°/₁-dik iskolai év végén, a cholera-járvány legelső gyászos kitörése alkalmával, július tizen-

negyedikén felsőbb rendelet folytán, azon elvnel fogva, hogy e baj ragályossága által terjed, Pest városa körül zárvonal állítottatott, és Buda városával a közlekedés az akkori hajóhid egy részének kivételével, megszüntetett.

A hazatérésben gátolt idegenek, különösen a vidéki egyetemi ifjúság, az akadályok elhárítása végett, erőszakhoz nyult; a zendülés az alsóbb néposztály hozzájárulásával mindinkább növekedvén, utóbb csakis katonai erő közbejöttével nyomathatott el.

Akkoriban — daczára annak, hogy Stáhly Ignác egyetemi tanár a zajongó nép által megtámadtván, majdnem annak áldozatjául esett, és csakis igen nehezen menekülhetett Budára, — Csásusz, mint dékán, a Dunaparton összegyülekezett, nagy részt felfegyverkezett, felingerült egyetemi ifjúság közé lépett, és szilárd, mérsékelt modorával, azon ígéretével: hogy rövid idő múlva haza bocsáttatnak, — mi meg is történt, — az ifjak lecsendesítésére, a kedélyek lecsillapítására sikeresen közrehatott.

Mint boncztanár Csásusz 1827-ben kezdette meg hivataloskodását, mikor ezen szak rendes tanára, Stáhly Ignác, a gyakorlati sebészet tanítására alkalmaztatván, annak helyettesének neveztetett ki a magyar előadásokra.

Hat évig mint helyettes tanár hatszáz forintnyi évi jutalom mellett működvén, egy úttal négy évig a dékán-ságot is viselte, végtére 1834-ben deczember huszonharmadikán a leiró boncztan rendes tanárává neveztetett.

Mint tanár kötelességeit ritka lelkiismeretességgel teljesítette, előadási óráit legnagyobb pontossággal tartotta, a bonczteremben minden nap legalább egy óráig tartózkodott, és későbben gyengülő egészsége által sem engedte magát visszatartóztatni ezen hivatása buzgó teljesítésétől.

Előadásait kellemes hanggal, igen érthetően tartotta, és mindig az illető boncztaní készítmény pontos magyarázatával kísérte.

A gyakorlati boncztan tanulóinak asztalonként a készítmények kidolgozásában tanácsával szolgált, az illető

készítményeknek tanítványai általi demonstrációját soha el nem mulasztotta, — és különösen azon volt, hogy az emberi holttest iránti tisztelet föntartassék!

Mint előljáró tanítványai irányában nyájas ugyan, de egyszersmind szigorú vala.

Ezen szigorúságánál fogva tanítványai tartottak ugyan tőle, mert a szorgalmatlanok és azok iránt, kik vizsgálati kérdéseire megfelelni nem tudtak, semmi elnézéssel nem volt; de egész tanári működése alatt nem fordult elő eset, hogy e miatt ellene panasz történt volna; mert szigorú igazságos volt, származásbeli vagy vallás-különbséget e tekintetben nem ismert.

Csász özszesen harminczegy évig működött tanszékén, és ezen körülménynek tulajdonítható nagy részt betegségének nemcsak haladása, de szomorú vége is.

Ehhez járult előadásainak szerencsétlen helyisége; mert az előadási terem oly szűk volt, hogy már az akkori hallgatók fele száma is teljesen megtölté; nem csoda tehát, hogy annyi ember kigözülgése folytán, ahhoz járulván még télen a fűtési, nyáron pedig a természetes hőség, a levegő sokszor fuldoklásig megromlott.

Valóban szívreható volt látni, miképen vörösödött el minden előadás után izzadsággal borított arcza; gyorsított légzése fárasztó és köhögéstől félbeszakasztva, már akkor is némelykor vérköpéssel párosult. Csúz és köszvény bántalmai, melyek mindig az ízületek fájdalmas megdagadásával, sőt nem egyszer szívlob-tüneteményekkel valának egybekötve, bizonyosan innen vették származásukat.

A tanszék végleges betöltésére, 1833-dik évben hirdetett pályázatnál, mely Bécsből pecsét alatt küldött három kérdés írásbeli megfejtésében, továbbá meghatározott boncztoni készítmény kidolgozásában és annak szóbeli előadásában állott; — csak egy versenytársa, az államorvostan tanára, Rupp János volt.

Az előbbség iránti határozat, miként az, a hivatalos felterjesztésből kitünik, nem olyan könnyű volt, — mind két pályázó nagy tudományosságot fejtven ki, míg végre

Csáusznak az egyetem körül jegyzői, különösen pedig dékáni és hat évi helyettes tanári minőségében szerzett érdemei, az ő részére döntötték el az ügyet.

Ámbár a boncztannak akkor még gyakorlati iránya nem igen volt, és az csak lassan, nevezetesen angol és francia példák nyomán emelkedett jelentőségre, — Csáusz felfogta a haladás szellemét, átlátta, hogy az emberi boncztant csakis hullán lehet tanítani és tanulni.

Igy, miután rendes tanárrá neveztetvén, — szabaddabban és önállóbban működhetett, — első és főgondját mindjárt a hullák számának gyarapítására fordította, hogy ily módon minden tanulónak gyakorlati kiképzésére alkalom nyujtassék, mit csak sok fáradozás után, az illető polgári és katonai kórházi igazgatóságok és hatóságok útján sikerült kivinnie.

De miután a boncztani intézet kiadására évenként csak harmincz forint volt utalványozva, a többi költséget saját erszényéből fedezte.

Igy e nagylelkű férfiú az orvosgyakorlat terén fáradságosan szerzett jövedelmének egy részét, évenként tanszékének szentelé, sőt külföldi utazásai alkalmával, még némely boncztani készítményeket és eszközöket is hasonlólag sajátjából szerzett intézetének emelésére.

Bölcsen átlátván továbbá, hogy Hempel-nek előadási fonalul kiszabott tankönyve korának többé meg nem felel, azon volt, hogy Hyrtl leiró boncztana 1849-ben magyarra fordíttassék, a minek eszközléséhez nem csekély pénzáldozattal járult.

Az összes orvosi tudományok, de főleg saját szaka körében, nagy olvasottsággal birt, valamint orvosi munkák megszerzésére minden évben több száz forintot fordított, különösen a boncztani irodalom érdekesb, bárminő drága termékeit megrendelte, de nemcsak megrendelte, hanem el is olvasta.

Egyáltalában, hogy az életben korántsem oly tudós-nak ismertetett, mint a milyen volt: azt csak szerénysége okozá, melynél fogva soha tudományával tündökleni nem akart.

Széles tudományos ösmeretei még inkább növekedtek Schordann tanártársa legbensőbb barátsága által, kinek

sokféle tudományos kutatásait nagy figyelemmel kísérte.

De különösen rendkívüliek voltak ethnographiai ismeretei, melyeket szintén — Schordann tanártársa kíséretében — azon nagy utazásai alkalmával szerzett, melyekre rendszeren az egész őszi szünidőt fordította.

Igy legelőször beutazta Magyar- és Erdélyországot, melléktartományaival együtt, azután az osztrák birodalom minden részét; boldogult atyám kíséretében 1838-ban egész Németont, mely alkalommal a német orvosok és természetvizsgálóknak Berlinben tartott egyetemes vándorgyűlésén is részt vett.

Utóbb meglátogatta Belgiumot, Hollandiát, Francia- és Angolországot, Algirt; — Margó tanár kíséretében Spanyolhont és Portugalliát; később Oroszországot; Rupp és Sangaletti tanárok társaságában pedig Helvetziát és Olaszhont; mely alkalommal Romában, XVI. Gergely pápánál hódolatteljes tiszteletét tette.

Ezek után szándékba vett keleti utazását betegeskedése miatt abban hagyni kénytelenült.

Csász Márton tiszta magyar érzelmű szülői példájára, egyike volt a legjobb hazafiaknak; szerette magyar hazánknak jóllétét, és nemzeti kifejlődésünk érdekeit melegen szíven viselte, azok mindenképi előmozdítására mindig áldozatkésznek mutatkozott.

De bölcs élettapasztalatainál fogva, melyeket Európa majdnem minden nemzeteivel való érintkezése által szerzett, átlátta és nem egyszer ki is mondotta, hogy hazánk és nemzetünk felvirágzását és nagyságát, csak a haladó műveltség honosítása, nem pedig erőhatalom útján biztosíthatni.

Tudományos és hazafias érdemei elismeréseül, 1848-ban május elsején az akkori alkotmányos vallás és közoktatási miniszter báró Eötvös József által, miniszteri tanácsossá, és a magyar királyi egyetem alelnökévé neveztetett, mely méltóságát azonban csak 1849. február elsejéig viselte.

A szerencsétlen 184^{8/9}-iki események után, az ostromállapot ideje alatt nemcsak bántatlanul maradt, hanem

jelleme által általános tiszteletet és bizodalmat vivott ki magának.

1855-ben a fennállott budai helytartósági osztály által, az ottan rendszeresített közegészségi bizottmány állandó tagjává nevezetvén, különösen egyetemi ügyeink körül hasznos és tevékeny részt vett, és 1859. márczius huszonhetedikén, midőn végre mint magyar királyi egyetemi tanár, fél fizetéssel nyugalmaztatott, — egyszersmind kir. tanácsosi czimmal ruháztatott fel.

Igy kilépett ugyan a magy. kir. tudományos egyetem tevékenysége köréből, de élte végeig őtet őszintén tisztelő tanártársaival, folytonos közlekedésben maradt, bölcs tanácsával mindenkinek szolgált, és egyetemünk sorsa és állapota iránt legnagyobb érdekléssel viseltetett.

Nyugalomba tételét azonban, a mint azt gyakorlati tapintatánál fogva előre látta, nem élvezhette sokáig; mert alig másfél év múlva, 1860. szeptember tizennegyedikén, két órakor délután, nemes lelke porlékony testét, melyben hatvannégy évig és tizenhat napig honolt, elhagyván, jobb létre szenderült.

Valóban szívreható volt látni, miképen fogyott mindinkább az utolsó hónapokban az azelőtt szép alkotású teste, — arcza viasz-fehérré sápuult, nagy sötét szemei még nagyobbaknak látszottak, szava elgyengült, lélekzete megnehezült, és lehajtott fejjel, összetett kezekkel, összegörnyedve ülni kénytelen, — többnyire imádkozott.

Lelki tehetségei teljes használatában egész a halálát megelőző napig maradt.

E napon még bucsút vett tőlem, hideg kezével szorítván az enyémet, legközelebb beálló haláláról, Isten irgalma iránti hitéről, legnagyobb önmegadással szólott...

Azon estve áthelyezteté magát ugyan azon lepedővel beterített ágyba, melyben nyolcz és fél év előtt édes anyja meghalálozott; — sőt még azon két ezüst pénz is maga mellé tétette, melyek forrón szeretett anyjának szemeit örökre lezárák, — meghagyván, hogy azok nála is hason czélra forditassanak.

A következő nap reggelén nem volt képes beszélni, a körüllevőknek bucsút intett, míg délfelé öntudatát egészen elveszté, és néhány óra múlva élni megszűnt.

Csásusz életében nemcsak Isten negyedik parancsolatját szülői iránt szentül tartotta, a szegények valóságos jóltevője vala, hanem gyakorlati keresztény erényei mellett, katolikus egyházunknak ritka példás buzgóságú hive volt, édes anyjának vallási szelleme szállván reá.

Mindazok, kik közelebbről ismerték, tudják, minő pontossággal és lelkiismeretességgel felelt meg, vallásunk terheesebb kötelességeinek; tudják, miként vasár- és ünnepnapokon a szentmise hallgatását soha el nem mulasztotta, — a rendes bőjti napokat, míg egészsége engedte, szorosán megtartotta, — egész életében, ugyszólván halála napjáig, semmi által sem tartatta vissza magát, hogy a déli harangozás alkalmával, az „Urangyalát“ áhítatosan el ne mondja.

Magán erényei közül különösen hármat tartok felemlitendőnek.

Az első háladatossága volt, melylyel egész életén át azok iránt viseltetett, kik iránt lekötelezve érzé magát.

Igy tanszéki elődje Stáhly Ignácziért, ki Buda várában, ostroma idején, meghalálozott, a Ferenczrendűeknél, saját költségén ünnepélyes gyászmisét mondatott.

Második erénye volt, hogy az Ur imádságának ötödik pontját szentül megtartotta; ha bántalmat szenvedett, azt nem csak szóval, de teljes szivéből megbocsátotta, a gyűlölség és bosszúállás szenvedélyét nemes szive nem ismerte.

Harmadik ritka és nagy erénye volt, hogy minden férfiúi büszkesége és szilárd jelleme mellett is, nem szégyelte netalán elkövetett sértéseit, legkisebb hibáit nyíltan elismerni, azokat minden kitelhető módon jóvá tenni, mire nézve áldozatot nem kimélt, bőkezűsége pedig valódilag fényes volt.

Igy, ezen nemes lelkű férfiúnak egész élete csak az Isten szent törvényeinek, a felebaráti szeretet műveinek, hazájának, és a tudománynak volt szentelve.

Igy, ezen polgári eredetű férfiú, tudományos buzgósága és szerénysége által, oly állásra vergődött, melyet csak kevesen érhetnek el: kiérdemlett köztisztelete és bizodalma által irigylésre méltó tekintélyre tett szert.

Igy, ezen szegény szülőktől származott férfiú, fáradhatatlan szorgalma, józan takarékosága által, ritka becsületessége és önzéstelensége mellett is, közel 100,000 forintra nő vagyont szerzett.

És valamint egész életében minden tette, keresztény erényei és nemes gondolkodásának kifolyása volt, úgy épen tizen négy hónappal halála előtt irt végrendelete, annak tökéletesen megfelelt, hogy méltán mondhatni „*finis coronat opus.*“

Nevezetesen, édes anyja halála után is, iránta folytonosan tartott fiúi szereteténél fogva, meghagyta „*hogy holtteteme pompa nélkül a köztemetőbe takaríttassék, édes anyja hült teteme pedig a ferenczrendű templom kriptájából kivéttessék, és mellé tétessék.*“

Igy, testvéri gyengéd szeretetét azzal bizonyította be, hogy János öcscsét, nemcsak a rendelt hagyományok kifizetése után fenmaradó mindennemű vagyona örökösévé nevezte, hanem egyszersmind azon kívánatát is kijelentette, hogy arról gondoskodjék, miszerint életpályájának bevégeztével mellette örök nyugalomra tétessék.

Barátjairól és tisztelőiről megemlékezvén, néhány nappal halála előtt ékszereit, részint maga azok közt osztogatta ki, részint lepecsételve és czimezve „*baráti emlékül,*“ számukra hagyta.

Még a volt boncztani szolga hűségét is azzal jutalmazta, hogy neki ezerkétszáz forintot hagyományozott.

Azon felül szerzett vagyonából 35.000 forintot hagyott nemes és kegyes czélokra.

Nevezetesen — vallásos érzületénél fogva — ötszáz forintot a lipótvárosi templom felépítésére, és száz forintot a Szent-István-társulatnak.

Szülővárosa Felső-Bánya és elődei lakhelye Nagy-Bánya iránti szeretete és tisztelete jeléül, az ott lévő betegápoló intézetnek összesen nyolczszáz forintot hagyott; továbbá különös tekintettel ezen két város szerencsétle-

neire, a vakok pesti — és a siketnémák váci intézetében, egy-egy növendéknek tartására alapítványt tett, melynek teljesítésére ötezerháromszázötven forint szükségeltetett.

Buda-Pest iránti háladatosságából: e két város szegényei számára összesen háromszáz forintot; a szegényeket ápoló nőegyletnek kétszáz forintot; továbbá a pesti polgári kórháznak és a budai irgalmasok kórházának összesen háromszáz forintot; a pesti gyermekkórháznak pedig ezerötven forintot, ugymint egy ágy-alapítványt hagyott.

Hazánk és nemzetünk tudományos és szépművészeti érdekei előmozdítására: a magyar tudós Akadémiának ezer forintot, a természettudományi társulatnak kétszáz forintot, és a nemzeti színház nyugdíjintézetének száz forintot rendelt.

A magyar királyi egyetemi orvoskari könyvtárnak: minden orvos és természettudományi munkáit, a leíró boncztoni intézetnek Oberhäuszer-féle párizsi górcsovét hagyományozta.

Igy továbbá jószívűsége inditá, hogy elszegényedett orvoskari tagok felsegélésére, valamint beteg orvos és sebész tanulók ápolására összesen négyszáz forintot hagyott.

De mindezt felülmulja azon fényes alapítványa, melyet Csász atyai módon az orvossebészi pályára készülő szegény ifjak felsegállítására tett, melynek értelmezésére sajátkezűleg írott szavait idézni szükséges:

„A t. cz. orvostanári testületnek, — ugy mondá, — valamint egyes tagjainak, hálás köszönetemet nyilvánítom baráti hajlamukért és kegyeletükért, melylyel irántam viseltetni sziveskedtek, ez bátorit jelenleg is, hogy az igen tisztelt tanári testületet fölkérjem, miszerint általam alapított ösztöndíjnak kezelését kegyesen elvállalni méltóztatnék.“

„Hagyok a fent nevezett célra tizenkétezer forintot földtehermentesítési papirokban, melynek öt száztóli kamatja, ugymint hatszáz forintjával, adassék vallás különbség nélkül, négy jó erkölcsű, szorgalmas, szegény, magyar orvostanulónak, és két hasonló tulajdonokkal felruházott sebésztanulónak.“

Ime ezen nagy keresztény és hazafi utolsó akaratjának nevezetesebb pontjai, azon hagyatéka felett, melyet fáradtságosan mint gyakorló orvos szerzett, és a melyről bátran mondhatni: szenvedőktől, de nem szegényektől nyerte, — és nagyrészt szenvedőknek, de egyszersmind szegényeknek hagyta!

* * *

Ime, ez volt tehát Istenben boldogult Csásusz Márton életfolyama, kinek elvesztését nemcsak Budapest városában, hanem széles magyar hazánkban, sőt ennek határain túl is számtalan család siratta meg, ezelőtt harminczhárom évvel!

Dicső emlékezetéről azonban ily hosszú idő alatt sem felejtkezett meg, sőt évenként felújítja azt a kegyelet; midőn a hálás pályatársak testülete halottak napján, a kerepes-úti köztemetőben, a nemzet jelesei közt Csásuzról is megemlékezik utolsó földi nyughelyénél.

Mindazáltal nem lesz fölösleges e helyen is még felújítani eszményi nemes életének ama jellemzően szép vonását, hogy a midőn az egyetemen, boncztani előadásai közben megszólalt a déli harangszó, — letevén a bonczkést, s így szólott hallgatóihoz: „Most pedig, uraim, adjunk hálát Annak, ki e remekművet alkotá!... És a tudós halkán imádkozott!

Sz. K.

Valódi nagyság.

— Pátkánián Ráfáel költeménye. —

*M*enj, nézz fiam, a nagy világba szét, —
Hogy megszerezd a nagyság hírnevét! . . .

S ment a fiú, izzadva fáradott,
Halomra gyűjtött kincset és vagyont, —
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?

*Nem, nem, habár a börze fénye vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Ment, felkereste a bölcsek körét
S csak tudományban lelte örömét;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?*

*Nem, nem, habár tudósok dísze vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Csuhát öltött, és remetévé lett,
Böjttel, imával, sok nagyot művelt;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét!*

*Nem, nem, habár erények hőse vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Ment, s lett belőle híres hadvezér,
Majd győztesen csatákból visszatér;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?*

*Nem, nem, habár a hősök hőse vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Ment, idegen országba vándorolt, —
Sok beteget ápolt és gyógyított;
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?*

*Nem, nem, habár a külföld dísze vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Ment, és talált egy roskadó hegyet —
Neki feküdt, — s a hegy megmentve lett;*)
Kérkedve kérdi atyja nézetét:
Megérdemli-e a nagyok nevét?*

*Nem, nem, bár óriások fénye vagy:
Nagy ember ám azért te még se vagy!*

*Halad tovább; lehajtva bús feje,
Egész valója bánattal tele;
Atyjától vára csak dicséretet,
A melyet eddig el nem nyerhetett.*

*Saját testvére fogságban vala,
Egész családja érte gyászola! —
Koczkára téve önnön életét...
Im! megnyitá testvére börtönét!*

*És hegy, völgy, tenger mind meginganak,
Ezer torokból kelnek ily szavak:*

*„Nagy vagy! — Magadról elfelejtkezél:
S a szenvedőről megemlékezél!”*

Simay Gergely.

*) Czélzás az örmény Lőrész-Melikoff államférfiú működésére, midőn teljhatalommal állott az óriási Oroszbirodalom élén. S. G.

A Lusignan-házbeli királyok Kis-Örményországban.*)

III.

III. Leo uralkodásának idejében léptek a Lusignanok családi összeköttetésbe az örmény királyi házzal, a rupeniékkal. III. Leonak hat fia és három leánya volt; legidősb leánya nőül ment Amauryhoz, Tyr grófjához, II. Henrik cyprusi királynak a fivéréhez (1295).

Néhány évvel e frigykötés után, melytől azt lehetett várni, hogy megszünteti a keresztes fejedelmek közti viszálykodásokat, Amaury fölbujtva a sógora, Ochin ciliciai fejedelem által, megfosztotta a trónjától testvérét, Henriket, Lampron örményországi várba csukatta őt be s s maga ült a trónjára.

A cyprusi főurak azonban nem nézték összetett kezekkel ezt a bitorlást. A lappangó elégtelenség mihamar nyílt felkelésben tört ki s Amaury gyilkos törének esett áldozatul. Az összeesküvők vissza akarták adni a trónt volt királyuknak, a lamproni fogolynak; azonban Ochin, hogy a meggyilkolt Amaury özvegyét, saját nővérét, Isabellát emelhesse a királyi székbe s az ő közvetítésével maga lehessen Cyprusnak tényleges ura is, megtagadta a fogoly kiadását.

A cyprusi nemességnek Nicosiában tartott egyetemes gyűlése kijelentette ekkor, hogy kezeseknek őrizete alá helyezi az özvegy örmény hercegnőt és Amaurytól született gyermekeit mindaddig, a míg Henrik, a fogoly király vissza nem nyeri szabadságát. Ez a lépés megdöbentette Ochint s kijátszta politikai cselfogásait. Nem volt mit tennie, kiadta Henriket cserében az özvegy Isabelláért és gyermekeiért, a kik csakhamar Ciliciába költöztek (1310).

Nagy befolyással voltak ezek az események Örményország sorsának alakulására. Isabella s három fia cyprusi

---

Revue Orientale et Algerienne I. Les Lusignans de la Petite Arménie, par. V. I. anglois. — Vie et Aventures de Léon VI. de Lusignan, dernier roi d'Arménie, par J. Saint-Martin (Mém. de l'Acad. des inscr. et belles-lettres. t. XII, 2. c. serie.)

és syriai latinokból álló jelentékeny kísérettel érkeztek meg a sis-i udvarhoz. Ochin kormányzósága mellett a fiatal V. Leo ült a trónon, a ki legnagyobb szivességgel fogadta s ajándékokkal halmozta el vendégeit. A latin befolyás lassanként háttérbe kezdte szorítani az udvarnál az örményeket. Ochin szemrehányásokat is tett e miatt a királynak, de az ifjú Leo nem hallgatott reá, sőt el is távolította Ochint a környezetéből. Forradalom tört ki magánál az udvarnál; Isabella, a király nagynénje fegyveres csapatokat szegődttetett a szolgálataba s nyílt küzdelemre szállt pártjával Ochin ellen.

A gyöngé király nem volt képes megakadályozni a latin és örmény párt seregeinek fegyveres összetűzését. A sis-i rónán vívták meg a csatát. Sokáig tartott a véres küzdelem; Isabella vakmerő bátorsággal vett részt benne csapatainak élén, de minden hősiessége daczára Ochin számban erősebb seregeé lett a győzelem, a melyről értesülvén, Leo király is nyomban a győző pártjához állott, megvonta a latinoktól támogatását, sőt Isabellát és egyik fiát be is záratta a sis-i várerődbe.

A másik két fiúnak sikerült elmenekülni Nicosiába, nagybátyjukhoz, Henrik királyhoz, a kit sikerült ügyöknek megnyerniök. A cyprusi király, a ki rég várta már az alkalmat, hogy bosszút álljon az örményeken, nyomban hadat izent az V. Leo nevében kormányzó Ochinnak s már épen hajóra készült szállani, hogy ostrom alá fogja seregeivel Sis-t, midőn XXII. János pápa közbenjárása csirájában elfojtotta a kitörni készülő háborút.

Megcsalatkozva reménységeikben odahagyták Amury fiai Cyprust s Görögországba mentek, a hol több ízben kitüntették magukat vitézségükkel. Ott érte őket Örményország nagyjainak az a felhívása, hogy az idősb fiú, Lusignan János foglalja el az utolsó rupeni, V. Leo halálával megüresedett kis-örményországi trónt (1342).

III. Konstantin nevet vett fel az örményeknek új fejedelme. Első gondja volt lehetőleg orvosolni azon bajokat, melyeket V. Leo gondatlansága és tehetetlensége zúditott az országra. De a muszulman betörések s a vallási villongások megakadályozták terveinek végrehajtásá-

ban. E vallási zavarok fő tényezője Balientz Nerszesz ormiai püspök, főpapi méltóságától megfosztott pátriarkha volt, a kihez társakül szegődtek az „egyesültek rendjé”-hez tartozó szerzetesek is. A pápai szék, megbizva tanúságtételökben, szakadároknak jelentette ki a ciliciai örményeket.

Az engedmények, melyeket Konstantin király a szent székeknek tett s a kedvezmények, melyekben az egyesültek rendjének tagjait részesítette, mély elégületlenséggel töltötte el az örmény főurakat. S az elégületlenség mihamar felkeléshez s a szerencsétlen uralkodónak meggyilkolásához vezetett (1343).

A sis-i nemzetgyűlés Gui-t, Konstantin testvérét választotta meg királynak. Küldöttség ment Görögországba az ifjú fejedelem után, a ki számos csatában aratott már hősi babért. Alig érkezett meg az örmény földre, váratlanul betörték országába az egyiptomi muszulmanok vad csapatai. Gui (az örmények Guidon-nak vagy Covi-donnak nevezték) egy várerődbe vonult s küldöttséget intézett a pápai székhez segítségért. A pápa fegyverbe szólította a franczia királyt, de az, háborúban lévén épen akkoron az angolokkal, nem adhatta meg a kért támogatást. Csak a következő évben hagyták el az egyiptomiak Ciliciát, hogy mihamar ismét megújítsák romboló betöréseiket. *)

Gui a latin lovagokkal vette magát körül s reájuk bizta a városok és várak őrizetét. Magára zúditotta ezzel az örmény nagyok haragját, a kik, bár vallási kérdésekben folytonos viszály dúlt közöttük, egyesültek a király elleni gyűlöletben. Szemére hányták idegen származását s azt, hogy nem képes megakadályozni a muszulman betöréseket. Sokan közülök el is hagyták az országot.

Ismét a szent székekhez volt kénytelen folyamodni Gui király. A nyujtandó segítség fejében megígérte, hogy fenn fogja tartani a két egyház közti egységet. Bellátta

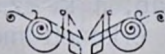
*) Cshámics »Örményország történeté« nek harmadik kötete, 341 és köv. l.

ezáltal a római szék is, hogy a kereszténység nagy érdekei kívánják meg az örmény királyság fentartását, ezer lovas vitézt s ugyanannyi byzanci aranyat küldött.

Ez az érintkezés a Nyugattal s különösen a pápai udvarral meghonosította az örmény királyságban a latin nyelvet s a francia szokásokat. Latinul intézték el az ügyeket, mellőzésével az örmény nyelvnek, melyet csak a köznép beszélt. A visszahatás most sem maradt el; az elégtelen főurak figyelmeztették a királyt fivérének sorsára. Kicsinyléssel utasított vissza Gui király minden kérést és figyelmeztetést. Ez az eszélytelenség két évi uralkodás után életébe került (1345).

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Az ecsmiádzini kátholikosz Bécsben.

-- Eredeti tudósítás. —

Szamosújvár, 1893. szept. 4.

A napokban Bécs városában megható ünnepélyek folytak le. A bécsi örmény kolónia híret vevén annak, hogy Krimeán Mègèrdics (Hájrìg), az általános joghatósággal bíró ecsmiádzini örmény főpatriarkha — kátholikosz — Jeruzsálemből székhelyére Ecsmiádzinba utaztában Bécs városát is érinti, kebléből egy bizottságot küldött ki a végett, hogy a főpatriarkha méltó elfogadására a szükséges előkészületeket tegye meg. E bizottság a fáradhatatlan Poppovic Zádìg elnöklete alatt már folyó év július 27-én felhitta az összes örmény kolóniákat, hogy — tekintettel Krimeán Hájrìgnak az örmény nemzet érdekében kifejtett munkásságára, elévülhetlen érdemeire — minél számosabban jelenjenek meg ünnepélyes fogadására.

Az örmény kolóniak hálával fogadták a meghívást és mindegyike ujjongott örömeiben, hogy valahára látni fogják azon férfiút, kit nemzete édes atyjának (Hájrìg) tekint s nevez, ki a törökországi örmények jogos pana-

szait orvosolni kívánván 1878-ban társaival együtt a berlini kongresszus alkalmával az európai hatalmak figyelmét az armeniai szomorú állapotokra irányította azon reformok eszközlése végett, melyek Armeniában a személy- s vagyonbiztonság szempontjából feltétlenül szükségesek; ¹⁾ ki nemzetfeleinél oly nagy tekintélynek örvendett, hogy midőn Mágár ecsmiádzini főpatriarkha 1891. év ápril 28-án meghalt, az általános közvélemény egyhangú megállapodása őt szemelte ki utódjának, és minél inkább közeledett a kátholikoszválasztás ideje, annál erősebb lett az örmény nemzet ohaja, hogy Krimeán Hájrigot lássa az ecsmiádzini patriarkhatus székében. Árákjelán Hám párczum, a kátholikosz-választásra küldött perzsiai s indiai követ az ecsmiádzini templomban a választás napján 1892. május 4. tartott beszédében nyíltan utalt arra, hogy az egész örmény nemzet Krimeán-t ohajtja főpatriarkhájának. ²⁾ Ezért, midőn az orosz czár a két jelölt közül Krimeán-t nevezte ki kátholikosznak, az összes örmény nemzet egyhangú ohaja teljesült: a patriarkhatus székében látták ezen férfiút, ki nemzetével azonosította magát; ki az örm.-országi éhség alkalmával is emberi erőt meghaladó törhetlen akarattal, önfeláldozással törekedett nemzetfeleinek könnyeit szeretettel letörölni és az éhséggel küzdőknek fájdalmait könyörületességgel enyhíteni; ki mindenkor, valahányszor beszédeiben, irataiban a nemzet fiai-

---

¹⁾ Les plénipotentiaires réunis au Congrès de Berlin recurent peu de temps après une délégation arménienne. C'étaient, l'archevêque Megerdics Krimean expatriarche, l'archevêque Khorène de Narbey. M. Papassian délégué civil, et Minasse Tcheraz secrétaire de la députation. Ils reçurent un accueil bienveillant, particulièrement de la part de M. Waddington et du comte de Saint-Vallier. Les membres de cette délégation présentèrent le 28 juin au Congrès un projet de règlement organique résumant les principales réformes, qu'ils jugeaient nécessaires.—Revue Française de l'étranger et des Colonies. Paris 1886. Mars.—«L'Arménie».

²⁾ Հոդանախոն հայ ազգի փափազն եւ իրոն է խրիմիանին տեսնել Հայրապետ . . . նրա անխարդախ, անկաշտա, մարտը նոզին պիտի լուսաւորէ Ս. Էջմիածնի վանքը եւ Հայաստան աշխարհը: (Ճառ արտասանուալ ի նախազգային եկեղեցական ընտրողական ժողովին. որ վասն ընտրութեան հայրապետին տեսնայն հայոց ի 4 մայիսի 1892 ամի ի ս. տաճարն Էջմիածնի .)

hoz szólott, a szeretetnek meggyőző hangján tette és az isteni Gondviselés láthatlan kormányzására utalt.¹⁾

Nagy hálával, elismeréssel tartoznak az örmény kolóniák a bécsi végrehajtó-bizottságnak, e bizottság lelkes elnökének azért, hogy a főpatriarkhának bécsi fogadását oly ünnepélyessé, oly felejthetlenné tették.

A bizottság mihelyt értesült arról, hogy a főpatriarkha Triestbe érkezett kíséretével együtt, elnökét oda küldé, hogy ez már a tengerparton üdvözölje az örmény nemzet választottját az örmény kolóniák nevében, egyszersmind Bécsben az előkészületeket sürgősen megtette a főpatriarkhának minél ünnepélyesebben leendő elfogadására.

Áugusztus hó 29-én a déli vaspálya bécsi indulóházának perronja és fogadóterme már estveli 8 órakor zsúfolva volt. Egybegyültek az örmények a világ minden részéből: London, Páris, Marseille, Manchester, Lipcse, München, Szamosújvár, Foksán, Várna, Baku, Jaffa, Jeruzsálem, Tiflis, Smyrna s. a. t. képviselve voltak. Megjelentek Abiszochomonoff nyugalmazott tábornok, Michel Paul Londonból; G. Pehlivánián, Y. Chenorkh Párisból; Murád Serapion Jerusálemből; Murád Frederik Jaffából; B. Áboviáncz, Melik Bächtamiáncz, Árákjelán Hámparczum, K. Kostániáncz Tiflisből; Áslánián Káluszd, Ájvádián Száhág Marseilledől; Báronián Szukiász Manchesterből; Mégêrdics Leon Smyrnából; Hovhán Mántáguni Várnából, Tigrán Prunkul Bukovinából; Jacques Lalaeff, Gárábjed Lalaeff, Krikor Ájvázeáncz Bakuból, Poppovics Zádig, M. Kerestedji, K. Djerமாகián, Botusán Bécsből, Mánuel Miráchoreán, Simion Simionovics Foksánból; Hêmájág Hágopján Münchenedől; Bárány Lukács, Novák Gerő Szamosújvárról s még számosan, kiknek neveit nem jegyezhetjük fel. Örmény női közönség is számos taggal volt képviselve.

Pontosan 9 óra 35 perczkor berobogott a Triestből érkező vonat és gjéczcze („éljen“) kiáltások között a vasúti kocsiból kilépett a 73 éves ősz főpatriarkha kezében a

¹⁾ Սիրելի մանկուք հայոց, յստաջքսն գրտաստուն ամ հրաւիրակ եղէ ձեզ, տէրոր կեանս տայ եւ կենաց աղբիւրն է, ողջ պահանց գիտ եւ սոյժմիկ դարձնալ յետ քստասուն ամաց հրաւիրակ լինիմ ձեզ: (Հրաւիրակ երկրին աւետանաց երկասիրեաց երիմնուն Հայրիկ յերուսաղիմ 1892).

patriarkhalis bottal, Szárkisz érsek, Aristakes püspök, Mesrob Der-Movszeszján vártábjéd kíséretében a pályaház termébe vezetett, hol Ászláneán Káluszd lelkesen és szépen üdvözölte örmény nyelven. A talpraesett üdvözlés elhangzása után a kátholikosz a meghatosság hangján válaszolt; örömének adott kifejezést, hogy nemzetfeleit ily nagy számban egybegyűlve látja. Ezután hosszú kocsisor követte lakására, a „Hotel Continental-“ba.

Augusztus 30-ik napja a tisztelgéseknek volt szánva. Délelőtt 9—10 között a mindenünnen egybejött örmények külön-külön — hosszú egymásutániségben — üdvözölték a kátholikoszt, mindannyian örmény nyelven; egyes küldöttek honfitársaik nevében őszinte ragaszkodásuk és szeretetük jeléül értékes ajándékokat is nyújtottak át. Megtelt a „Hotel Continental“ fogadóterme. Könnyezésig megható jelenet volt, meghallgatni a különböző országokból Bécsbe jött örmények üdvözlő beszédeit, kik míg rájuk jött a sor, áhitattal hallgatták az előbbieik üdvözleteit és örömmel teltek el, midőn — daczára a nagy távoloknak, melyek őket egymástól elválasztják, — egymásnak hangjára ismertek: a szeretet hangjára, mely oly közel hozza őket. Szeretettel fogadta a kátholikosz a számosújváriakat is Bárány Lukács plebános és Novák Gerő tanár személyében és midőn Bárány Lukács üdvözlő beszédében megemlékezett a magyar örményeknek viszonyairól, helyzetéről; — felhozta azt, hogy Magyarhonban az örmények ugyanazon szabadságot és ugyanazon jogokat élvezik mint a magyarok, — megemlítette, hogy a nemes magyar nemzet a hozzá őszinte szeretettel és ragaszkodással viseltető örményeket hasonló szeretettel veszi körül és hogy Magyarhonban, mint szabad államban, vallás és nemzetiségi különbség nélkül a haza minden egyes polgára egyenlő jogokkal bír: — a kátholikosz fényes szemei könnyekkel teltek meg; szavai reszkettek, midőn az üdvözlő beszédre válaszolva azt mondá, hogy őt ma, midőn távoli országokból jött szeretett nemzetfeleit együttesen üdvözölheti, a magyarhoni testvérek üdvözlete megörvendeztette, azért „Isten áldását kéri a honra, a hol testvérei oly jól és boldogoknak érzik magukat.“

Az üdvözlő tisztelegések után az ősz főpap termeibe vonult; kevés idő múlva kíséretével együtt látogatásokat tett gr. Kálnoky külügyminiszternél, Nerimán khán perzsa nagykövetnél és az orosz nagykövetségénél, hol — az orosz nagykövet távollétében — gr. Beckendorf követségi tanácsos fogadta; mindannyian a látogatást viszonzták.

Nerimán khán perzsa nagykövet, — ki az ősz katolikoszban saját egyházfejedelmét tisztelte, még az nap szétküldötte más napi ebédjére következő szövegű meghívóit: *Le Général Nerimán Khan Gavamé Saltané ministre de Perse prie — de lui faire l'honneur de venir diner chez lui le jeudi 31 Août a 6 heures et demie.*

Az igen megnyerő modorú, nagy műveltségű perzsa nagykövet kiváló szivességgel fogadta vendégeit, kik mindannyian megjelentek. A termék keleti fényben usztak, asztala gazdagon volt felterítve, menuje fejedelmi volt; *Potage à la Colbert. — Petites crêmes de perdreaux à la chasseur. — Turbot à l'admirale. — Filet de boeuf à la monglas. — Pilav persan. — Cotelettes délicieuses aux petits pois. — Langoustes en bellevue sc. ravigotte. — Ponche à la romaine. — Poulardes de Styrie rôties. — Salade. — Asperges en branches. — Pouding royal à l'ananas. — Fromage. — Glaçe. — Dessert.* Mikor a pezsgőre került a sor, a katolikosz történelmi reminiscentiákkal teljes beszédében felköszöntötte a perzsa sah ő felségét; a perzsa nagykövet pedig a katolikoszra üritette poharát. Az ebédre meghívottak körülbelől 22-en voltak a katolikosz kíséretével együtt; ott voltak az örmény kolóniák képviselői és a bécsi mechithárista szerzet szelid lelkületű s nagy tudományú főapátja Aidinián Arsen érsek. A házigazda szeretetreméltóságával, finom modorával mindnyájunkat lekötelezett; kedves emlékekkel távoztunk el asztalától.

Ezalatt a bécsi végrehajtó bizottság ernyedetlen buzgalommal működött, hogy a katolikosz Bécsben való tartozkodását kellemessé és felejthetlenné tegye; készültek a tiszteletére, szeptember 2-án, a „Hotel Continental“-ban adandó fényes „banquet“-re, melyre a következő szövegű meghívókat küldték szét: *La colonie arménienne de Vienne prie — de vouloir prendre part au banquet, qui sera*

donné à l' honneur de S.S. le Catholicos arménien mgr. Makrdich dans l' Hôtel Continental le 2 Septembre courant à 4 heures de l'après midi. Pour le Comité de reception Zadig Poppovics. E „banquet“re 50-en voltak hivatalosak, kik — az egyházi férfiak kivételével — mindnyájan fekete frakkban jelentek meg. A „Hotel Continental“ ebéd-lőterme fényárban uszott. Az emelvényen elsőrendű zenekar foglalt helyet, mely válogatott műdarabokat játszott. A „banquet“ menüje következő volt: Potage Santé. — Saumon du Rhin à la Joinville. — Aloyau de Boeuf a la Parisienne aox légumes fins. — Filets de Volailles en demi-deuil. — Ponche au Champagne. — Perdreaux bardés. — Salade — Compôte. — Bombes Glacées à la Russe. — Fromage. — Pièces montées. — Coupes aux fruits.

A meghívottak mindegyikének arcán öröm, lelkesülség tükrözött; mindegyik örömmel telt el, hogy e kedvező alkalom összehozta a távoli országok örményeit. A kátholikoszon szintén látszott az elégyülség; midőn a pezsgőt felszolgálták poharat emelt egymásutánban szeretett apostoli magyar királyunk ő Felsege, az orosz czár s persa sah ő felségei egészségére. Erre Beckendorf orosz követségi tanácsos emelt poharat a kátholikoszra; a szeretett főpapot köszöntötte fel Poppovics Zadig is, ki egyszerismind hálájának adott kifejezést azon ritka örömért, melyet a kátholikosznak Bécsben való tartozkodása örményeinknek okozott; háláját fejezte ki mindazon fáradság-, szenvedés-, üldözésért, melyet nemzete érdekében annyi időn keresztül kiállott.

Másnapra szintén „banquet“ volt jelezve, melyet az örmény fiatalság adott.

A „banquet“ végeztével a távozni készülőök könnyek közt váltak el egymástól: áldották az isteni Gondviselést azért, hogy nekik ez örömnapokat megérni engedte.

A kátholikosz pedig, ki életével, működésével ércznél maradandóbb emléket emelt magának, örményeinket megáldotta: „Ki tudja — mondá könnyezve — fogjuk-e egymást látni még valaha!“

Szamosújvári levelek.

VI.

Mit tegyünk a milleniumra?

Abőkezűen felajánlott anyagi áldozat, melyet e város egy helybeli főgymnasium felállítása végett félmilliónál nagyobb összegben vállalt magára, — mindjárt az első lépés akart lenni arra nézve is, hogy a magyar nemzet honfoglalásának évfordulóját egy nagy fontosságú kulturális feladat megoldásával tegye körünkben emlékezetessé.

Alaposan következtetjük, hogy az első lépést más irányban, — kivált a külső ünnepélyességek szempontjából, — több oly intézkedés fogja követni, melyek által az örmény anyaváros élénk részvétele a millenaris emléknapok megülésében, más egyenrangú magyar városok mintájára, még nyilvánvalóbbá leend.

E tárgyat érintve önként merülnek föl itt azon további részletkérdések: mit lehetne a magyarországi örmény népek, — mely ime több, mint két évszázadot a magyarok ezer esztendejéből örömben, bánatban közösen élt át, — mit kellene különösen épp Szamosújvár városának úgy a nemzeti ünnepen, mint az előreláthatólag világhírű kiállításon való részvétele érdekében tennie?

Nevezetesen: a fő- és székváros ünnepnapjával párhuzamosan országszerte rendezendő, vidéki (társaséleti) események programja városunkat érdeklőleg mikép volna, viszonyainkhoz képest, legészszerűbben megállapítható? — valamint a hazai örménység ethnographiai és történeti képviseltetése a kiállítás néprajzi, s illetve a multat tárgyazó (retrospectiv) osztályai keretében, minő alkalmas módon lenne fényképi felvételek, népismertető utánzatok, specialis nemzeti jellegű emléktárgyak, kézirati és könyvrégiségek, egyházi múkincsek s más effélék bemutatása által leghelyesebben keresztülvihető?

Mindezeket azonban, — részint mert időelőtti kérdések, részint pedig mert illetékesebb helyen lesznek kifejtendők, — részint végre, mert a jelen levelezés keretében az egész kérdésnek — nézetem szerint — egyik

legfőbb pontját ohajtanám nagy vonásokban kifejteni, — itt egyelőre elmellőzhetőnek vélem.

Az alapkérdést, melyet legelső sorban ohajtanék megoldani, következőleg formulázhatom: Mi legyen mindenekelőtt amaz állandó nyilvános műemlék, melyet a város a közelgő milleniumra felállíthatna, — oly módon, hogy azal együtt a városunkat megalapító és annak tőzslakosságát képező örmény népfaj ideköltözésének s így a körülbelől kétszázad előtt keletkezett örmény város alapvetésének emlékét is megülje; hozzá méltólag jelezvén, hogy a hazai közélet eme korszakalkotó mozzanatainak s egyzersmind saját viszontagságteljes multja és itteni honalkotása történeti nagy jelentőségének is teljes tudatával bir! . . . .

A világosan föltett kérdésre iparkodom a lehetőség szerint határozott feleletet adni!

Az ezeréves ünnepély alkalmával részemről helyén levőnek látnám, hogy a hazai örménység főhelye: Szamosújvár, egy szerény bár, de mégis műizléssel megalakotandó emlékszobrot, illetve szoborképet állítana fel a város legszebb közterére, a régi városház eltüntével csinos parkká átakítható négyszög középpontjára.

Egy emlékszobrot, — mely a korszakos ünnep mellett maradandóvá tegye közöttünk, az örmények tömeges beköltözésének és a Szamos-parti metropolisz keletkezésének megörökítésre méltó emlékezetét is.

Lehetnek azonban, kik azt tartják, hogy a városalapító népfaj multjából, világosabban kifejezve, az örmények történetéből kell kijelölni azon alakot, a kinek emlékére szobrot akarunk — (ha ugyan akarunk!) — állítani. Ezek szerint talán az örmény faj geniuszát a nemzet ősatya: Hájk, avagy a keleti kereszténység hősie, vitéz és önfeláldozó küzdelmeit egy Hunyadihoz hasonlítható Vártán vezér, — esetleg a nemeskeblű, bár szerencsétlen sorsot ért, utolsó örmény király Leo alakjával lehetne szemlélhetővé tenni.

Ha kezünkbe vesszük az egyház történetét; az Apostolok tizenketteje közül örmény földön látjuk kiszendvedni a szent kereszt dicsőségeért vértanú halált halt

Bertalant és Tádét, — ott találjuk az örmény nemzetnek és királyának megtérítőjét, apostolát és nagy felvilágosítóját: Szent Gergelyt.

Ha az ősi nemzeti kulturát tekintjük: ott van Meszrop, az örmény betűírás, — Tokáti Ábgár, az örmény könyvnyomtatás megalapítója, — Chorenei Mózes „az örmény történetek atyja“, — vagy az európai hírv szerzetalapító: Mechithár.

Ha előveszszük a magyar nemzet történetét: ott találjuk a bölcs honszervező szent István királyt, — a daliás vitéz szent Lászlót, ki a pogány kúnokat épp vármegyénk területén, Cserhalomnál (a mai Kerlés) verte szét, — s a többiektől eltekintve a Habsburg-dynasztia egyik kimagasló alakját: Mária Teréziát, a magyarok nagy királynőjét, ki az ide beköltözött örményekkel legmagasabb fejedelmi kegyeit érezte.

Ha a specialis erdélyi történetet akarjuk e kérdésben kiindulási pontul venni; első sorban a régi szamos-újvári várerődítmény bíboros alapítójára: Martinuzzi-ra, — vagy az örménység betelepülésének idején Erdély fölött uralkodott Apaffi fejedelemeire is gondolhatnánk.

Ha az újabbkori magyar historiát lapozzuk, szemünkbe ötlik egy Széchenyi, egy Deák alakja. — Azonkívül a magyar hazafiság egyik örmény vértanújára: Kiss Ernőre, — az 1867-ben visszaállított független felelős magyar miniszterium örmény tagjára: Gorove Istvánra, — valamint a szamos-újvári származású gróf Karátsonyi Guidóra, mint a város egykori díszpolgárára is méltán hivatkozhatni.

A hazai örménység mult életéből kiindulva, kiemelkedő pályát futottak meg: Minász püspök, — a ki elődeinket a moldvai szenvedések sanyarúságai közül, előbb a székelyfölddel határos havasok közé, utóbb Erdély földjére vezette, hogy itt egy boldogabb hazába s a legboldogítóbb vallásra térjenek; úgy szintén lángelméjű utódja: Verzár Auxentius, apostoli helynök s felszentelt örmény katolikus püspök, ki a város alapítása által mindnyájunk számára állandó otthont szerzett, s mindjárt kezdetben e várost tényleg püspöki székhelylyé emelte, —

továbbá: Dániel, a nagytekintélyű városi főbíró, az itteni „örmény kompánia“ politikai feje és első szervezője, — Teodorovics és Lukácsi, mint Verzár püspök után legjelesebb s örök emlékezetre méltó főpapjaink; Kövér velencei és Esztegár bécsi volt mechithárista érsek-főapátok, — mint az erdélyi örménység kiváló szülöttjei; Gábrus a sokoldalúságáról ismeretes népszerű magyar-örmény paedagog.

Tudva jól, hogy emlékszoborral nem igen szokták a jelenben élők nagyságát elismerni, az előbb felsorolt neveket egytől egyig a mult, vagyis a történelem sphaerájába eső egyéniségek köréből merítettem.

Azonban lehetséges, hogy némelyek tisztán eszményi, allegorikus (természetesen csak kisebb arányú) szobormű vagy csoportozat létesítését tartván szem előtt, inkább a honfoglalás, a szabadság, a közművelődés, a honvéddicsőség, az örménység beköltözése, a városalapítás, a népek egyetértése, a kereskedelem vagy a hitélet jelképezésének álláspontjára helyezkednek. Hiszen a hány fej, annyi vélemény... Távol legyen tőlem itt mindezekkel vitába bocsátkozni.

De sőt azokkal sem polemizálok, (ha ugyan olyanok is lennének), kik a régi városháznak — immár bevégzett ténynyé vált — lerontása után üresen maradt köztért, eszthetikai tekintetekből továbbra is üresen hagyni ohajtanák; esetleg minden szobormű nélkül, egyszerűen árnyas, virágos sétakertté átalakítani, — talán egy rácsozott körönddel, vagy oktogonnal, egy szökőkúttal, zenepavillonnal, vagy befedett téli sétánynyal, egy állandó kioszkkal, avagy éppen zengő madárdaltól viszhangzó voliére-rel, — (a székely főváros híres zenélő kútjának analogiájára), végre talán egy érczgúla vagy márvány oszloppal, melynek falán stylszerű felirat örökítené meg a milleniumot, s annak kapcsán a moldovai örmény emigráció betelepülését.

Mindezen lehetséges, s még kigondolható tervekkel szemben egyszerre fölvenni itt az objectiv érvek harczát, annyival fölöslegesebbnek látszik, — mert amúgy is az ily kérdések rendszerint nem egy ember által s nem is egy lapban, nem is egy czikk keretében, — sem egy

magánkörben, sem közvetlenül a városi közgyűlésen, — hanem épp e célra, hozzáértő érdeklődőkből alakítandó, társadalmi jellegű s minden szenvedélytől ment közértekezleten, (s mindenesetre csak Klio fáklyájának teljes világítása mellett) állapíthatók meg, a nagy közönség általános megnyugvására.

Egyénileg mindazonáltal úgy vélem, hogy lehetőleg egy emlékszobrot — habár a jelen viszonyok közt nem valami rendkívül költségest — kellene a milleniumra felállítani a város legszebb terére, a főpiacra; s hogy e szobor inkább a történelem köréből vett s hozzánk, saját multunkhoz is közelálló alak legyen, mintsem tisztán valamely eszmei allegoria, vagy éppen gyakorlati célra szánt építmény.

A szobor színhelyeül kijelölendő terület parkszerű berendezése, a felállítandó szobor anyaga, méretei, művészeti feltételei, koncepcziója és tervvázlata, ornamentikája és költségelőirányzata vagy elkészíttetésének gyakorlati módozatai mind oly további részletkérdések, melyek a főkérdés eldöntése alkalmával lesznek ugyancsak elhatározandók.

Részemről mindazonáltal kiemelem, hogy nem lévén hive a szertelen fényűzésnek, mely a vagyoni erővel arányban nem áll, — azon sokféle anyagi teher mellett, melyeket e város a közel jövőben előreláthatólag hordozand, — korántsem kontemplálok oly felette költséges műemléket, hogy annak felállítása által városunk anyagi ereje egyéb, nevezetesen humanitarius irányban elvállalható kötelmeinek kellő betölthetőségét elvonassék; s né tán e részbeni legfontosabb hivatásának teljesítésében megbéníttassék. Mert alig volna képzelhető ferdébb eljárás, mint ha egy város ezereket költene mellőzhető kiadások fedezésére, — mígy csak egyetlen lakosa is éhez avagy a tél fagyában hajléktalanul didereg.

A józan takarékoság imént hangsúlyozott szempontját a közvagyonnal való gazdálkodásban könnyelműen szem elől téveszteni, nézetem szerint, épp oly kevésbé volna menthető, mint a fásult közöny, a tompa érzéketlenség egy ily monumentum szellemi kihatása, erkölcsi

hordereje iránt, — s mint a fejlődéssel járó indokolt szükségletek előtti teljes elzárkozás. S valamint nem volna helyén a divatos jelszavak öntudatlan, gépies után-
csinálása, épp úgy az egyszerű, a helyi viszonyoknak, a hagyományok iránti kegyeletnek, s a mellett a város anyagi helyzetének megfelelő, elvileg helyes és korszerű igények kielégítését, koránt sem lehet a napi divat szel-
lemtelen, üres majmolásának bélyegezni.

Hasonló szempontokat volnánk kénytelenek hangoz-
tatni a többi örmény testvér-kolóniákkal szemben is, ha ugyan az 1896-iki nagy nemzeti ünnepségek alkal-
mával amazok is egy-egy, bármi szerény történeti em-
léket szándékoznának kebelükben fölállítani a mi, szűkebb
értelemben vett — honfoglalásunk maradandó jeléül.

Ám ez is egy kisebbszerű, de természetesen fegyver-
telen s békés honalkotás vala számunkra, — méltó arra,
hogy a magyar államalkotás milleniumával együtt — a
történeti emlékek hatályos fölelevenítése mellett, — al-
kalomszerűen tartsunk ünnepet azon több mint kétszáz év
emléke fölött is, melyet hazai multunkból, a beköltözés
ideje óta napjainkig az édes magyar földön eltölténk; a
hol immár a jövőben is hű polgárokként „élnünk, hal-
nunk kell!...“ S ha most már az egész politikai magyar
nemzet eme világhírű és jelentőségteljes ünnepét — az
országos lelkesedésben való hazafias részesülés mellett,
— még a magunk szerény közéletében is igyekszünk a
lehetőség szerint felejthetetlené tenni, külső monumen-
tumok és társadalmi alkotások által, — az új ezredév
hajnalán azon jogosult megnyugvással tekinthetünk a
multra és a jövőre: hogy ime betöltöttük ez alkalommal
is ama, helyzetünkéből folyó kettős történeti hivatást, mit
a magyar polgári önérzet ápolása iránt, mint honfiak, —
s fajunk szeretetének megőrzése iránt, mint az örmény
nép szülöttjei, betölteni tartoznánk!

S.

A hazai örmények és az ezredéves ünnep.

— Levél Kolozsvárról. —

Van egy örmény közmondás, mely így hangzik: „Niszt dzur jév zurucze 'sidág“, — a mi magyarul annyit tesz: „Ülj görbén és szólj egyenesen!“ Ha netalán ezek a sorok — egy felvetendő eszme lámpalázától — kissé görbén lennének is megírva, mindazonáltal egyenesen szólnak az „Armenia“ igen tisztelt olvasó közönségéhez. A közeledő ezredéves nemzeti ünnep előkészítésén országszerte versenyeznek már a municzi-piumok; a kormány az ünnepi kiállítás minél fényesebbé tevésén fáradozik, s a megalakult központi és kerületi bizottságok a kereskedelmi és iparkamarákkal karöltve meg is kezdték már tevékenységüket. A székesfővárosi egyetemi ifjúság, a különböző tudományos testületek már megmozdultak, Pozsony a koronázási dombon emlékművet állíttat, Kolozsvár nagy szülöttje Hollós Mátyás lovas-szobrára pályazatot hirdetett ki s nem is említve a fővárosban felállítandó Szent-István- és szabadságharcz-szobrokat: a vidéki nagyobb városok is szebbnél-szebb emlékművek létesítésén buzgolkodnak.

Egyszóval a magyar társadalom sok elmulasztott kötelességet akar és fog az ezredéves ünnepek keretében helyrehozni. — Rég elhunyt nagyjaink eddig jeltelen sirjainak és születéshelyeinek sűrűbben leendő megjelölése, emléktáblák leleplezési ünnepélyei, és legutóbb pl. a Rákoczy dicső hamvainak hazaszállítását célzó mozgalom Munkácson, s a turista-egyleteknél újabban föllendült historikus kirádulások a közélet nemzeti fölpezsdülésének mind megannyi világosan szóló jelei.

Ez örömmel töltheti el szíveinket; mert hiszen jól tudhatjuk, hogy minden nemzetet csupán annyira becsül Klio, a mennyiben az illető nemzet önmagát és önnön-magában saját jeleseit és azok emlékét kegyelettel megőrizni iparkodott.

A hazai (mintegy tizenötezernyi) örmény náczió össze se hasonlítható egyetlen más itt, a magyarok között élő néppel sem; hisz egy sincs a hazai nemzetisé-

gek közt, a melyik annyira szívvel és lélekkel összeforrott volna a hazával, mint az örménység; tehát az említett mozgalmak közepette nem csoda, sőt várva várt örvendetes eseménynek tekintendő, hogy az örmények, s első sorban azok hazafias metropolisza sem akarván hátramaradni, — e célra anyagilag is késznek mutatkozik áldozatokat hozni.

Ennélfogva nem hiszem, hogy partikulárizmussal vádolná a közvélemény az örményeket, ha egy lelkes és tekintélyes ember Szamosújvár város valamelyik közgyűlésén ilyenén indítvánnyal lépne fel:

„Tisztelt közgyűlés! A jelen század végén kétszáz esztendeje lesz annak, hogy boldogemlékezetű Bocsáncki Verzár Auxentius püspökünk Szamosújvár szabad kir. városának alapját megvetette, és ezzel az elébb Krimiában és Lengyelországban, majd Moldvában annyi üldöztetéseken és hányattatásokon keresztül ment és végre I. Apaffy fejedelem által Erdélybe hívott maroknyi örménységnek itt e honban állandó asylyumot biztosíthatott.

Ez a nemeslelkű főpásztor, ki eleinte Beszterczen lakván, némelyek által majd hogy vértanúként meg nem köveztetett: mint egy második Világosító-Szent-Gergely, haláláig nem lankadó apostoli buzgalommal munkált sokat szenvedett hitfelei jóllétén, s az egész hazai örménység felvirágzásán.

Ennek a nagy férfinak Szamosújvárt emléket kell állítani s a kezdeményezés már csak a nagy alapító iránti gyermeki kegyelet kötelességénél fogva is magát ezt a várost és ennek áldozatkész derék polgárságát illeti.“

Ha a megfelelő egyén a legalkalmasabb időpontot megválasztva egy ilyenforma indítványt tenne, meg vagyok győződve, hogy az egész közösség mint egy ember állana fel és lelkes „életünket és vérünket!“ kiáltással egyhangúlag megszavazná a város alapítójának szobrát a millenium emlékére.

És az örmény katolikus püspök szobra, mint egy hisztorikus mű egy buzgó szoborbizottság működése mellett el is készülhetne három év alatt az ezredéves ünnepek alkalmára.

A magyar-örmény főváros fel van lobogózva, a házak virágfüzérekkel és szőnyegekkel diszítvék s a hullámzó közönség ezrei között lelki szemeim előtt látom az ország minden püspökét, a törvényhozás és kormány képviselőit, a külföldi tudós mechitháristákat, államférfiakat és küldöttségeket körülvéve bérczes kis hazánk előkelőségeitől: a mint ünnepélyes hosszú menetben kilépnek a bazilikában Világosító-Szent-Gergely emlékére tartott hálaadó isteni tiszteletről.

A díszes menet az örmény katolikus székesegyház előtt meghallgatja az énekkar által intonált „Szózat“-ot, s a szónoki emelvényről elhangzó lelkes emlékbeszéd végszavaira ime egyszerre csak harangzúgás és keleti zsolozsmák (sárágának) hangjai mellett lebul a lepel az eddig elburkoltan álló alkotmányról s ott áll püspöki ornatásban, (melynek eredetije ma is a szamosújvári főtemplomban kegyelettel őriztetik) jobbában pásztorbottal, baljában Szamosújvár város alapító okmányával: Verzár Auxentius. Nemes vonású keleti arcát hosszú szakáll köríti, és Éghez emelve átszellemült tekintetét, mintha áldást rebegő ajkai megszólalnának:

„Ézkhjéz Ászduádz kohápánjémk!...“

Hajdonfővel áll mindenki a megilletődéstől meghaftottan, és felhangzik a „Hazádnak rendületlenül“ felséges imaszerű melodiája, melyet csakhamar egy szívvel és egy lélekkel énekel az egész fényes gyülekezet.

* * *

Lehetséges, hogy álmodozó ideálistának fognak tartani, de részemről így képzeltem el a millenium, illetve a századvég méltó megünneplését a hazai örménység által.

Mert ha minden város vagy megye saját szűkebb területének történetével összeforrott kimagasló valamely jelesét írásban, emlékművekben vagy egyéb közérdekű alkotásokban megörökíti: nemcsak önmagát tiszteli meg, hanem egyúttal a „pars pro toto“ elvénél fogva az össz-haza iránti hálaadóját is lerózza.

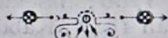
Már pedig a hazaszeretet fogalma sem egyéb végelemzésében, mint ahhoz a hazai göröngyhöz való rájongó ragaszkodás, a hol születünk, a hol nagyjaink nagyokat műveltek és a mely őseink vére és hamvai által

megszentelt földben mi is egykor örök álmunkat aludni óhajtjuk.

A hazai örmények nem szorultak rá, hogy léptenyomon hazafiságukat fitogtassák; de hazaszeretetüknek és vallásosságuknak szerintem alig adhatnának, jó magyarságuk mellett is, szebb és lélekemelőbb örmény jeleget, mintha az első „Örmény Compánia“ s így az összhaza egy darabja felvirágzásának és mai jóllétét megalapító atyai patronusuk, illetve püspökük alakját a város legszebb terén márványban is megörökítenék.

Meg vagyok arról győződve, hogy lesznek oly lelkes férfiak is, mint a kik nélkül nemes Szamosújvár városa soha sem szükölködött, kik ambíciójuknak fogják tartani egy ily mű létrehozásában vállalva közremunkálni és meglátjuk — adja Isten! — hogy nem lesz egyetlen hazafias örmény polgára se ennek a széles nagy Magyarországnak, ki Verzár Auxentius püspök monumentális emlékszokrának felállításához tehetsége szerint a hálaálléireivel hozzájárulni ne kívánna!

Merza Gyula.

Kisebb közlemények.

Ötszázados emléknep. Az örmény királyság rombadöltének félezedéves évfordulójául tekinthetjük mi örmény születésű magyar honpolgárok is a folyó év november 3-ik napját; mint azon időpontot, mely az örmény nemzeti állam utolsó oszlopának, a rupe-nita-dynasziából származott VI. (Luszinián) Leó örmény királynak Párisban 1393. november 3-án bekövetkezett halálára emlékeztet. Folyóiratunk egyik munkatársa (ki egyházi állást visel) ez alkalomból hozzánk intézett levelében azon figyelemreméltó indítványt teszi, hogy az örmény egyházak ez alkalommal a kath. anyaszentegyház kebelében elhunyt örmény királyokért halotti isteni tisztelget tartssanak; kérve a Mindenhatót, hogy kegyelméből a hitbeni egységet, s a szakadárság megszűnését az örmény nemzetnek mielőbb elérnie sikerüljön.

Luszinián Guidó herczeg levele. A Párisban tanuló örmény ifjúság részvétnyilatkozatára a herczeg következő levéllel válaszolt: Uraim! Megkaptam részvétnyilatkozatukat, melyben kifejezést adtak azon fájdalomnak, mit okozott Önöknek szeretett fivérem korai halála; végtelen szomorúságomban tanusított részvétökért fogadják kö-

szönetemet. Jól tudják, hogy ő mily nagy mértékben szerette a nemzet ifjúságát, főleg a tanulókat; mert tudta, hogy ezek fogják Örményországban a világgósságot terjeszteni. — Tartsák meg tehát annak emlékét állandóan, kövessék az ő példáját, járjanak annak a martyrnak hazafias nyomdokain, ki a hazáért áldozta fel életét. Fogadják honfitársaim őszinte rokonszenveimet. Lusziánián Guidó.

Irodalom és művészet.

Örmény nemes családok. Dr. Temesváry János tanár czimertani szép munkájával, melyről lapunkban már volt említés téve, — elkészült. A czimerekkel illusztrált munka közlését folyóiratunk jelen évi decz. füzetében kezdjük el. Az érdekes mű, melyből tudtunkkal egyetlen egy örmény nemes család ki nem fog maradni, a következő családokról szól: Balta Márton 1760; Balta Péter 1760; Bocsántzi János 1762; Bogdánffy Gábor 1762; Capdebó János, Márton, Ferencz, Gergely 1802; Csiky Emanuel és Péter 1780; Csiky Tivadar 1760; Csomák Miklós 1762; Czárán Antal, János, István és Kristóf 1830; Dániel Tódor, Jeremiás és Pál 1725; Gajzágó László 1879; Gáspár Miklós 1761; Gorovej Kristóf 1761; Gorove Kristóf 1760; Govrik János és Tódor 1760; Gyertyánffy Antal, Lukács Kristóf, Jonás 1795; Hollósy Bogdán 1832; Hankovics Jakab utódai 1762; Issekutz Adeodat 1876; Issekutz Antal és Gergely 1760; Issekutz Mihály 1758; Jakabffy Kristóf 1760; Jakabb Bogdán 1847; Kábdebó Jakab, Miklós, Károly, Márton 1838; Karátsonyi Kristóf, Miklós, Lukács 1749; Kis Gergely, Lukács, Jakab 1760; Korbuly Bogdán 1879; Kövér János, Kajtán 1780; Kövér Tódor, Kajtán, János, Simon, Antal 1804; Kristóf vagy Jakabffy Miklós 1760; Kristóff vagy Jakabffy Simon 1760; Lázár János 1746; Lázár Lázár 1826; Lászlóffy Bogdán 1758; Lászlóffy Izsák 1712; Lengyel Lukács, András 1780; Lukács Jakab 1762; Lukács Lukács, 1760; Lázár Izsák 1760; Markovics Antal, Emanuel 1839; Mártonffy Kristóf 1762; Novák Kristóf, Jakab, Márton, Emánuel 1753; Pátrubány Márton, Márk 1758; Placsintár Lukács és Bogdán 1737; Pattantys Ábrahám Jakab 1681; Rátz Jakab 1762; Simay Lukács 1760; Simay Tódor, Márton, Izsák, Salamon 1760; Szarokán Dávid, János, Márton, Lukács 1760; Szentpétery Kristóf 1760; Török Tódor 1756; Verzár Márton 1760; Verzár Sándor 1760; Vikol Bogdán 1760; Zachariás János, Lukács, Tamás 1750.

Örmény zongoraművész. Szevádsián Váhrám jeles zongoraművész, nagy tetszés mellett és diszes hallgatóság jelenlétében tartá vendégszereplését a londoni Steimway-Hall-ban, hol örmény zeneművekből érdekes szemelvényt adott elő. Az előkelő közönség nagy elismeréssel fogadta a sikerülten előadott művészi kompozíciót.

DÁVID

193 NO

KÉZDI VÁS